

International SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:47
sssjournal.com

pp.5844-5851
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 21/08/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 23/10/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 23.10.2019

TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA SOĞUK SAVAŞ ALGILAMASI VE ABD İLE İLİŞKİLER (1950-1960)

COLD WAR PERCEPTION IN TURKISH FOREIGN POLICY AND RELATIONS WITH UNITED STATES OF AMERICA (1950-1960)

Dr. Öğr. Üyesi Girayalp KARAKUŞ

Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Amasya/Türkiye,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6240-5490>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1791>

Reference : Karakuş, G. (2019). "Türk Dış Politikası'nda Soğuk Savaş Algılaması ve ABD İle İlişkiler (1950-1960)", International Social Sciences Studies Journal, 5(47): 5844-5851.

ÖZ

14 Mayıs 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle iktidar el değiştirmiş ve Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. DP iktidara geldikten sonra CHP'nin 1945'lerden sonra başlattığı Batı yanlısı dış politika anlayışını geliştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin saldırganlıkları sonucunda Türkiye kendi güvenliğini sağlamak için Batı Bloku'na yakınlaşmış, iç ve dış siyaset anlayışını Batı'nın çıkarlarına endekslemiştir. Soğuk savaş döneminde Amerika Rus, aynı zamanda Komünizm tehlikesi ile karşı karşıya olan devletlere ve bu rejimle yönetilen ülkelere komşu devletlere açık destek vermeye başladı. Bunlardan jeopolitik açıdan en önemli devlet Türkiye ve Yunanistan idi. Batı ile işbirliği sonucunda alınan dış yardımlar bir süre sonra ülkeyi dışa bağımlı hale getirmiş ve ülke yarı-periferi konumuna düşmüştür. Türkiye'deki siyasal sistemin Batı yanlısı bir dış politikanın güvencesi olduğunu, CHP'nin de DP gibi özünde işbirliğini desteklediğini anlayan ABD, kendini taraflardan biri ile özdeşleştirmekten sakındı. ABD'ye göre, Menderes'in veya İnönü'nün iktidara gelmesi çok fazla önem arz etmiyordu. ABD için önemli olan mesele kendi çıkarlarını maksimize edebilecek bir iktidarın gelmesiydi. Bu gaye, 27 Mayıs 1960 darbesinde kendini belli etmiştir zira ABD darbe sonrası iktidara gelen askerlerin Soğuk Savaş'ta tarafsız kalmasını önlemek istemiştir. Bu dönemde ABD sivil yönetime dönüşü hararetle destekledi. Bu ise pratikte, CHP'nin iktidar olmasına dolaylı bir destek demektir.

Çalışmamızdaki temel amaç demokrasi-empiryalizm ilişkisinin incelenmesi ve yapılan icraatların siyasi hatalardan mı yoksa bu hataların dönemin konjonktüründen dolayı mı olduğunu okuyucunun takdirine bırakılmasıdır. Çalışmamızın bilimselliğini güçlendirmek için yerli ve yabancı pek çok kaynaktan yararlanıldı.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Demokrat Parti, Menderes, Türkiye, Eisenhower

ABSTRACT

May 14, 1950 with the coming to power has changed hands DP's power and began a new era in Turkey. After the DP came to power, it developed the pro-Western understanding of foreign policy initiated by the CHP after the 1945s. As a result of the aggression of the Soviet Union, Turkey moved closer to the Western bloc to ensure their safety, were indexed to the understanding of the domestic and foreign policy interests of the West. During the Cold War, the United States of America, Russia, at the same time the danger of communism and the states under the regime began to give open support to neighboring states. The most important geopolitical state was Greece and Turkey. The foreign aid received as a result of the cooperation with the West made the country dependent on foreign countries after a while and became a semi-periphery. The assurance of a pro-Western foreign policy that the political system in Turkey, the CHP also promote cooperation in essence understands that like the DP USA, refrain from identifying himself with one hand. According to the United States, the coming of Menderes or İnönü to power did not matter much. The important issue for the United States was the coming of a government that could maximize its interests. This goal was manifested in the coup of May 27, 1960, as the US wanted to prevent the soldiers coming to power after

the coup to remain neutral in the Cold War. During this period, the US fervently backed the return to civilian rule. This is in practice, CHP 'It was an indirect support for.

The main purpose of our study is to examine the relationship between democracy and imperialism and to let the reader appreciate whether the actions taken are due to political errors or because of the conjuncture of the period. In order to strengthen the scientificness of our study, many domestic and foreign sources were used.

Key Words: America, Democrat Party, Menderes, Turkey, Eisenhower

1. GİRİŞ

1946 yılında kurulan Demokrat Parti ile Türkiye Cumhuriyeti çok partili siyasal sisteme geçmiş, bu geçiş Türk Dış Politikası'nda da bir takım değişikliklere yol açmıştır. Geleneksel Türk Dış Politikası'nın dinamiklerine baktığımızda iki temel unsur karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, Osmanlı dönemi ile beraber 300 yıllık bir geleneğe sahip olan ve jeopolitik konumun avantajlarından faydalanan denge politikasıdır. İkincisi ise "Batıya karşı batıcılık" cümlesi ile özetlenen, Batı devletlerine karşı kendi çıkarını sonuna kadar savunan ancak "batılı ilerlemeciliği" modernizasyon sürecine eklememeye çalışan dış politika tutumudur. Gerek uluslararası ilişkiler, gerek Amerikan dış politikası, gerekse de Türk-Amerikan ilişkileri açısından bir dönüm noktası olan II. Dünya Savaşı ile beraber Türk Dış Politikası'nda bahsi geçen "batı" algısının muhatabı, daha ziyade Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. (Arda, 2018) Bu durumu iki boyutta inceleyebiliriz. Birincisi II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Sovyetler Birliği iki süper güç olarak ortaya çıkmış ve diğer ülkeler bu iki ülke etrafında toplanmıştır.

Savaş sırasında ABD Türkiye'ye "Ödünç Yasası Verme ve Kiralama" yasasından yola çıkarak maddi yardımlar yapmıştır. Böylelikle Türkiye, ABD yardımlarından ilk faydalanan ülkeler arasında yer almıştır. Ancak Türkiye, Almanlarla Saldırmazlık Antlaşması imzalaması ABD'nin tepkisine yol açmıştır. Bütün olumsuz gelişmelere rağmen dünya konjonktürünün de değişmesiyle ABD Türkiye'ye yardımlarına devam etmiştir. ABD-Türkiye yakınlaşmasının dönüm noktası Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talep etmesiydi. Bu olumsuz durumdan sonra Türkiye-ABD ilişkileri giderek yoğunlaşmıştır. Sovyet tehdidine karşı Batı dünyasına yakınlaşan Türkiye, Batı'da kurulan ittifaklar içinde yer almak için büyük çaba göstermiştir. Örneğin, CHP tarafından başlatılan NATO'ya üye olma girişimleri 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti (DP) tarafından da devam ettirilmiştir. DP iktidarının ilk dönemlerinde (1950-1954) iki hükümet kurulmuş ve dış politikada aktif biçimde Batı'ya dönük bir politika izlenmiştir. Bu dönemde DP'nin en önemli icraatı 1952 yılında Türkiye'nin NATO üyeliğini gerçekleştirmek olmuştur. (Arda, 2018) 1950'de patlak veren Kore Savaşı ile Türkiye'nin bu savaşa asker yollaması ikili ilişkilerin olumlu yönde seyretmesini sağlamıştır. Türkiye'nin bu girişimleri Sovyetler Birliği ile ilişkileri olumsuz etkilerken, ABD ile ilişkilerin stratejik ortaklığa evrilmesine yardımcı olmuştur. NATO ile askeri/güvenlik boyutunda sıklaşan ikili ilişkiler ekonomik anlaşmalarla da pekiştirilmiştir. Genel olarak, önce Truman Doktrini ardından da Marshall Planı ile başlayan Türkiye-ABD ekonomik yakınlaşması, özellikle de NATO'ya katılımdan sonra gerçekleşen ve bugün bile sayısı tam olarak verilmeyen siyasi ve ekonomik ikili anlaşmalarla kalıcı bir hale bürünmüştür. İlave Türkiye'nin NATO'ya girmesi siyasi ve ekonomik ikili anlaşmalarında gelişmesine neden olmuştur. Ancak bu yardımlarla Türkiye yarı-periferi bir konuma düşmüştür. Artık ABD rahatlıkla Türkiye'nin iç işlerine karışabiliyordu. Bazı ikili antlaşmaların meclise getirilmeden kabul edilmesi muhalefetin sert tepkisine yol açmıştır.

1950-1960 arasındaki dönemde gerçekleşen meseleler bu çalışmada yer alacaktır. Çalışmanın temel amacı Türk dış politikası açısından, DP'nin ABD'ye yakınlaşma stratejisinin fayda ve zararlarını analiz etmektir. Uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirmek gerekirse ABD-Türkiye ilişkilerinin iyice yakınlaşması ikili ilişkilerden daha az fayda sağlanmasını da beraberinde getirmiştir. ABD'nin sağladığı güvenliğin yanında Türkiye ekonomik olarak gerektiği kadar kalkınamamış, bu durum güvenlik meselesinin gerçekte bu kadar maliyetli olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Ayrıca, bu yakınlaşma ABD'nin Türkiye'nin devamlı olarak iç işlerine karışma hakkı elde ettiği argümanı ile de sert bir biçimde eleştirilmektedir.

Özellikle ikili antlaşmaların genelde güvenlik ile ilgili olması nedeniyle bu dönemde uygulanan dış politikanın salt güvenliği sağlama eksenli olduğu da iddia edilebilir. Belirtilen hususları analiz etmek bu çalışmanın temel esin kaynağı olmuştur.

2. TÜRK DİŞ POLİTİKASINDA SOĞUK SAVAŞ

Türk Dış politikasında 1945'ten itibaren egemen olan Soğuk Savaş güdülenmesi, Amerikan sisteminin içinde gönüllü olarak yer almayı gereklilik haline getirmiştir. Türkiye, karşılıklı yarar ilişkisi olarak

tanımladığı bu konumu sürekli olarak kendi mevcudiyetinin ABD'nin çıkarları açısından önemini vurgulamak ihtiyacını da hissetmiştir.

Türk dış politikasının ABD ile kurduğu ilişkiler 1950-1960 arasındaki dönemde uluslararası politikada gerçekleşen değişimlere Türkiye'nin yeterince intibak edememesine sebep olmuştur. Türkiye, Eisenhower Doktrinine tam destek sağlarken, geleneksel olarak Ortadoğu'daki İngiliz etkisi karşısında bölgede prestij sağlamayı amaçlamıştır. Ancak, Türkiye'nin bölgesel güç olmadan küresel güç gibi hareket etmesinin ardındaki neden, Ortadoğu'da aktif liderlik yapmasına engel teşkil edecek faktörleri hesaba katmamasında yatmaktadır. Türkiye özellikle Ortadoğu'da nasıl algılandığını iyi analiz etmeden bölgede aktif bir şekilde hareket etmesi stratejik bir hataydı. Temel olarak Türkiye, geçmiş dönemden kaynaklanan siyasi, kültürel ve ekonomik sebeplerden dolayı bölge ülkelerinin gözünde liderlik edebilecek yetkinliğe sahip değildi. (Bostanoğlu, 1999)

Osmanlı'dan günümüze Ortadoğu ile ilişkilerin soğumasına yol açan en önemli olay İsrail'in kurulmasıydı. Soğuk Savaş boyunca dış politikasını Batı ve ABD ekseninde gerçekleştiren Türkiye, baştan itibaren İsrail'in kurulması sürecini destekleyen tek Müslüman ülke olmuştur. Türkiye'nin bu yaklaşımındaki faktör İsrail ile kurulacak ekonomik ve siyasi ilişkiler değildi, aslında Türkiye Batı Bloku'nun İsrail'i desteklemesiyle zorunlu olarak İsrail'in büyümesine göz yummuştur. Türkiye bu hamlesiyle ABD ve Batı'nın uyumlu bir üyesi olduğunu kanıtlamak istemiştir. Nitekim, Türkiye'nin İsrail ile kurduğu ilişkilerin Arap ülkeleri ile ilişkilerinde gerginliğe neden olmasının ilk göstergelerini Bağdat Pakti ve MEDO (Middle East Defence Organization) projesi sırasında fark ederek, 1956 Kasımı'nda Süveyş Krizi'ni bahane etmiş ve Tel Aviv'den elçisini geri çekerek bağlarını biraz gevşetmiştir. (Gönlübol, 1989)

Türkiye'nin Ortadoğu'da ABD ve Batı kampı çıkarlarının uzantısı bir "alt hegemon" gibi bölgede liderlik üstlenmeye yönelik girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasında, ironik olarak Ortadoğu'da Batı'nın devamı olarak algılanışı da rol oynamıştır. Bölgede politik etkinliği olan Suriye ve Mısır gibi ülkeler Türkiye'nin konumunu emperyalizmin bir uzantısı olarak görmüştür. Bu olgu MEDO'nun (Ortadoğu Savunma Örgütü) oluşturulması sürecinde açıkça görülmüştür. Birinci Paylaşım Savaşı'nın sonrasında bölgede etkinliğini kaybeden İngiltere, kendi işlevselliğini Türkiye'ye bırakmış ve 1951'de MEDO kurulmuştur. Bölgedeki etkinliği devralmaya çalışan ABD, MEDO'nun kuruluşunda öncülük yapmış ve projede dört ülke (İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye) Mısır'a başvurarak, Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan, Ürdün ve İsrail'in içinde yer alacakları bir savunma örgütü kurulmasını önermiştir. Dört ülkede bu oluşumu ciddiye alıyordu hatta İngiltere'nin Türkiye'nin NATO üyeliğini geciktirmesinin sebeplerinden biri de ona MEDO'da biçtiği roldü. ABD'nin bu projedeki amacı da Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisinin bir uzantısıydı. Ancak, Mısır bu teklifi red edince MEDO gerçekleşmemiştir. Mısır kontekstinden baktığımızda Türkiye'nin MEDO'daki rolü Batı emperyalizmin çıkar planlarının bir örtü halinde gizlenmesiydi. Batılıların ve Türkiye'nin varlığı, Araplarca MEDO ve NATO ile organik ilişkisinin kurulmasına yol açmıştır. Türkiye'nin Batı ve İsrail ile olan ilişkileri, Arap devletlerinin -Türkiye'yi lider pozisyonunda görmesine engel olmuştur. (Sander, 1979) ABD açısından ise, Türkiye, NATO ile Ortadoğu da oluşacak anti-Sovyetik paktın kilit ülkesi konumundaydı. MEDO projesinin başarısız olmasıyla, Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Türkiye, İran, Pakistan arasında, Arap ülkelerinin de katılımına açık olarak CENTO'nun kuruluşuna öncülük etmiştir. (Ahmad, 1994) Türkiye açısından ise, ABD öncülüğünde oluşturulacak sistemin içinde yer almak yeterli görülüyordu.

Türkiye'nin politika oluşturmadaki edilgen tavrı, Bandung Konferansında bölgeeki liderliği Mısır'a kaptırmasıyla sonuçlanmıştır. Konferans, Ortadoğu da Batı ittifakının uzantısı olan Bağdat Pakti'nin imzalanmasından hemen sonra, 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde "Asya-Afrika Ulusları Konferansı" adı altında toplanmıştır. Bu toplantının başını çekenler, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito, Hindistan başbakanı Nehru ile, Batı ve Doğunun peyki olmak istemeyen, MEDO'nun başarısızlığına uğramasını sağlayan ve ülkesini İngiliz etkisinden kurtarmayı başarabilen karizmatik lider Cemal Abdül Nasır idi. Toplantı Sovyetler Birliği'nin "barış içinde birlikte yaşama" prensibi ve hiçbir bloka üye olmadan Asya ve Afrika tarzı bir bağımsızlığı öngörmüştür. Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun katılımıyla temsil edilmiştir. Zorlu, konuşmasında NATO'yu ve genel olarak Batı Blokunu övmüş, komünizm tehlikesi üzerinde durmuş ve tarafsızlığın Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği tarafından yutulması gibi bir sonucu ortaya çıkarabileceğinden bahsetmiştir.

Zorlu, konferansa Batı'nın sözcülüğünü yapmak için gittiğini 1956 bütçe görüşmelerinde TBMM'de açıkça belirtmiştir. Türkiye sözcülük görevini başarıyla gerçekleştirmiş fakat bağlantısızlığı kendi bağımsızlıklarının temeli sayan Üçüncü Dünya ülkelerini karşısına almasına sebep olmuştur. (Ahmad, 1994)

Açıkça görüldüğü gibi, savaşın hemen ertesinde Türkiye'nin izlediği dış politika, tamamen Sovyetler Birliği korkusuna da bağlı olarak, Batı kampı ve özellikle de ABD ile ittifak ilkesine dayandırılmıştır. Türk diplomasisinin esasını, Truman Doktrininden, Kore'ye asker yollamaya, İsrail'in tanınmasından, NATO'ya girmeye kadar her fırsatta ABD ittifak sistemine bağlılığını göstermek arzusu oluşturmuştur. Türkiye'nin karşılıklı çıkar algısı bu dönemde Batı ittifak sisteminde yer almaktı. Bu tutumu ile Türkiye, başka sahalarda, örneğin MEDO'da görüldüğü gibi Ortadoğu'da üstlenebileceği farklı rollerden de, Batı ittifakı içinde olmayı seçmiştir.

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ABD HEGEMONYASI

II. Paylaşım Savaşı'ndan sonra Türk dış politikası önündeki seçenekler, Batı ittifakında yer almakla sınırlı değildi. Özellikle Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nin Boğazlarda ve bazı Türk topraklarında hak iddia etmesi Ankara'yı Batı ittifakında yer almaya itmiştir. Bu talepler söz konusu olmasa bile Türkiye'nin 200 yıllık Batılılaşma geleneğinden dolayı Türkiye Batı ittifakında yer alabilirdi. Ayrıca, kalkınma arzusundaki bir ülke için, ABD yatırımları oldukça önemliydi. Yani Türkiye'nin ABD hegemonik sisteminde yer alması tamamen karşılıklı rızaya dayalı olmuştur. Türkiye'nin Batı Blokuna yaklaşmasının temel nedenin Sovyetler Birliği korkusu olduğunu da belirtmek gereklidir. Türk devlet adamları için ABD ve Türkiye'nin çıkarları örtüşüyordu. Türkiye kendi savunmasını ABD'ye güvenerek yaparken, ABD 'de komünizm tehlikesi çerçevesinde Türkiye'nin kendi safında yer alması jeo-stratejik ve jeo-politik olarak önemliydi. Bu birliktelik 1964 Kıbrıs Krizinin çıkışına kadar devam etmiştir. Bu olaydan sonra Türk dış politikası çok odaklı bir strateji izlemeye başlamıştır. Türkiye, Marshall Planı'ndan yararlanırken, Kore'ye asker gönderirken, NATO'ya girerken, Ortadoğu'da Batı'nın çıkarlarını savunurken ve Üçüncü Dünya ülkelerinin tarafsızlığını eleştirirken kendi çıkarlarını Batı ve ABD ile özdeş tutmuştur. Diğer taraftan, Türkiye, özellikle 1950-1960 arasındaki dönemde hem ABD hem de Batı ile ittifak içinde bulunup; hem de hegemonik ilişkiler sistemi içinde asimetrik bağımlılık çerçevesinde kendi manevra alanını daraltmıştır.

II. Paylaşım Savaşı'ndan sonra Türkiye kendisini Ortadoğu'da bölgesel bir lider olarak görürken, kendisini alt hegemon olarak tesis edememesi; İsrail sorunu ile birleşince, 1950'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin bölgede etkinliğinin artmasıyla sonuçlanmıştır. (Bostanoğlu, 1999) Türkiye bu dönemde jeo-politik konumunun avantajlarını iyi kullanamamış ve yardımlar karşılığında ABD'nin çıkarlarının baş savunucusu olmuştur. Bugüne baktığımızda ABD hegemonik sistemi bölgede tamamen başat olamamıştır. Bölgede büyük bir ABD karşıtlığı mevcut olup, ABD bölgedeki bazı krallıklara kendi adamlarını yerleştirerek etkin olmaya çalışmaktadır. 1980'lerde Mısır'ın Camp David anlaşmasından itibaren Amerika'ya yaklaşması, Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın etkisizleştirilmesi ve Irak'ın 20 Mart 2003'te işgal edilmesi, Körfez ülkelerinin hareket yeteneklerini ABD'ye endekslemesi, orta vadede Lübnan ve İsrail sorunlarının çözümünü hedefleyen ilişkilerin başlaması bölgeyi uluslararası sistemle entegre edecek bir sürecin başladığının önemli bir kanıtıdır.

Dış politikanın tek boyutlu algılanması, 1950'lerde Türkiye'yi sıkıntıya sokmuş ve Batı ittifakının sadık bir üyesi konumuna indirgemıştır. Türkiye yeni dünya düzenindeki yerini, 40 yıl öncesinin edilgenliği ya da dönem koşullarının gerektirdiği etkinlik arasında yapacağı tercih ile belirleyecektir.

ABD ise, özellikle Arap Baharı sonrasında Ortadoğu'da barışı sağlamak için (Suriye dahil) diplomatik adımlar başlatmıştır. Fakat bu adımların ne derece samimi olduğu tartışmalı konudur. Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminden kalan realist politikalar dışında kalması ve bu politikaları uygulamak mecburiyeti de artmaktadır. Eğer Türkiye 1950'li yıllarda uyguladığı edilgen dış politika anlayışını 2000'li yıllarda da devam ettirirse çok fazla şey kaybedeceği muhakkaktır.

4. MENDERES DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE ORTAYA ÇIKAN ANLAŞMAZLIKLAR

1954'e kadar yoğun biçimde verilen dış yardımların da etkisiyle olumlu gelişmeler gösteren ekonomi; yardımların azalması, plansızlık, kuraklığın etkisiyle tarım sektörünün zarar görmesi nedeniyle darboğaza girmiştir. Ayrıca Kore Savaşı'nda Kanada ve ABD gibi ülkelerin tahıl stoku yapmasıyla Türk ürünlerine ihtiyaç azalmıştı. Bu durumda ülke içinde buğday fiyatları hızla düşüş gösterdi. (Orani 2011)

1948-1954 arasında başta ABD ve yabancı ülkelere alınan yardımlar kalkınma girişimlerinin maliyetinin düşmesine yardımcı olmuştu. Bu oran 1955'e gelindiğinde yüzde 10'a düşmüştü. Yatırımların azalması ve tarım sektöründeki durgunluktan dolayı dış ticaret açığı hızla büyümeye başladı. Enflasyon yükseldi.

İktidarın prestijini sarsan bu darboğazlık durumu, DP'li siyaset adamlarının sık sık ABD'nin kapısını çalmaya yol açtı. Bir yandan da IMF'den borç almak için girişimler başladı. Türkiye'nin ilk etapta istediği

yardım miktarı 300.000.000 dolardı. Amerikalılar yardımı gerçekleştirmek için şartlar öne sürdü. Paranın devalüe edilmesi, tarım kesime yapılan sübvansiyonların kaldırılması, enflasyonist politikaların terk edilmesi ve acil bir reform paketinin hazırlanması gibi. IMF’de ABD gibi yardım için benzer koşulları öne sürüyordu. IMF’ye göre borç para verebilmek için Türk ekonomisinin istikrara kavuşması gerekiyordu. Türkiye bu şartlara direniş gösterdiği için görüşmeler kesildi. ABD Türkiye’yi kaybetmemek için şartlarını IMF üzerinden dile getirmeye başladı. (Oran, 2011)

DP iktidarı tüm ümitlerini ABD’den gelecek yardımlara bağladığı için ülke ekonomisi gittikçe kötüye gitti. Ekonomik darboğaz önlenemediği için 29 Kasım 1955’te kabine istifa etti. Yeni kabine ekonomik istikrarı sağlayabilmek için Amerikalı uzmanları ülkeye davet etti. Ancak Amerikalı uzmanlar daha sert önlemler öne sürdü. DP hükümeti tarım sübvansiyonlarının kısılmasına ve devalüasyon yapılması önerilerine karşı çıkarken sadece 25.000.000 dolarlık bir yardımla yetinmek zorunda kaldı.

Alınan 25.000.000 dolar, ekonominin düzlüğe çıkması için yeterli olmadı. Dış yardımın Batı’nın öne sürdüğü koşulların gerçekleşmesiyle alınabileceğini anlayan hükümet, 3 Ağustos 1958’de Türk lirasını devalüe ederek, 1946’dan beri değişmeyen 1 doların fiyatını 9 liraya çıkardı. Ayrıca bankalara katı kredi tavanları uygulanmaya başlandı. Sektörel ithal kotaları konuldu. Ancak, ABD’nin istediği 3 yıllık kalkınma planı hazırlanmadı.

Devalüasyondan sonra ABD, Dünya Bankası ve IMF toplam 359.000.000 dolar dış yardım sağladı. Ayrıca ABD ve Avrupa Ödemeler Birliği ülkelerine olan vadesi gelmiş borçlar ertelendi. Ama bütün çabalara rağmen Türkiye bütçesi 1960’da 387.000.000 dolar açık vermiştir. (Dış Münasebetler Enstitüsü, 1987)

ABD ile 1955’ten sonra bazı siyasi krizler meydana geldi. Bu sorunlar genellikle ABD’de faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşların ve gazetelerin Türkiye aleyhine girişilen faaliyetler sonucunda ortaya çıktı. 1955’te New York Times gazetesinin Türkiye’de basına uygulanan sansürü eleştiren bir yazı yayınlaması (New York Times, 1955) ve Association Press ajansının Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a bir telgraf göndererek tutuklu bulunan gazetecilerin serbest bırakılmasını istemesi, aynı yıl Amerikan Maden İşçileri Sendikasının ABD İşçileri Bakanlığından, işçilerin çalışma saatleri iyileştirilene kadar Türkiye’ye siyasi ve ekonomik yardım yapılmamasını istemesi Türkiye tarafından soğuk karşılandı. (Oran, 2011)

Diğer taraftan ABD’li muhalif partiler Amerikan şirketlerinin Türkiye’de yatırım yapmalarını sert biçimde eleştirmiştir. DP’nin Amerikan ve Avrupa’dan gelen yardımları partizanca kullanması, ABD’yi Türkiye’nin iç işlerine karışmasını zorunlu hale getirmişti. 1957’de ABD’yle imzalanan İstimlak ve Müsadere Antlaşmasının onaylanması için Ocak 1959’da TBMM’de yapılan görüşmeler son derece gergin bir havada geçmiş ve muhalefet iktidarı eleştirmiştir. Antlaşmaya göre; Türk şirketleri ve Amerikan şirketleri arasındaki anlaşmazlıklara ABD doğrudan müdahale etme imkanı elde ediyordu. Ayrıca Amerikalı şirketlerin yatırımlarının kamulaştırılması durumunda ABD hükümeti müdahale edebiliyordu. Bu durum Osmanlı dönemindeki kapitülasyonları andırdığı için muhalefet sert tepki göstermiştir.

1960 sonrasında iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen durumları karşılaştırdığımızda DP döneminde ortaya çıkan sorunların görece küçük boyutlu olduğunu söyleyebiliriz.

5. TÜRKİYE-ABD ARASINDAKİ STRATEJİK ORTAKLIK (1950-1960)

1950-1960 dönemi, Türkiye’nin hem ekonomik anlamda dünya kapitalist sisteme entegre olma hem de dış politika ve savunma alanlarında Batı ile bütünleşme çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. Türkiye bu dönemde, ABD ve Batılı müttefiklerinin oluşturduğu siyasi ve askeri sistemin güvenilir bir parçası olmuştur. (Zürcher, 1993) Türkiye ve ABD ilişkileri daha çok askeri ve güvenlik alanında şekillenmiş ve Türk dış politikasının yapılışını ve uygulanmasını derinden etkilemiştir. Amerika’nın Türkiye’ye yaklaşımını belirleyen ana unsur Türkiye’nin güvenliğinden ziyade Türkiye’nin bölge ülkeleri, Batı Avrupa ve Ortadoğu’nun güvenliğinin sağlanmasıydı. Ayrıca ABD ve Türkiye için asıl mesele ortak düşman Sovyetler Birliği’nin çevrenemesiydi. Bu amaçla ABD askeri ittifakların ve NATO’nun kurulmasına ön ayak olmuş ve bu çerçevede Türkiye’ye de bu ittifakın bir parçası olarak ileri karakol olma rolü verilmişti. Soğuk Savaş’ın en sert biçimde yaşandığı bir dönemde Türkiye’nin varlığı, ABD için hayati bir konumdaydı. Sovyetler Birliği ile sınırları olan Türkiye, bu ülkeye girişilecek askeri bir saldırıda askeri bir platform olarak kullanılacaktı. Amerika askeri planlamacıları 1940’ların başında Türkiye’ye gelerek GRIDDLE adı verilen stratejik planlamalar hazırlamıştır. (Evrivades, 1998)

1950 Kore Savaşı ve 1952’de Türkiye’nin NATO’ya girişi arasındaki dönemde Sovyetler Birliği’ne karşı konulacak kitlesel karşılık (massive retaliation) stratejisinde Türkiye’ye ileri karakol rolü verilmiştir. Amerika’nın güvenliği için Türkiye’nin konumu son derece önemliydi. Bu strateji doğrultusunda Amerika

Türkiye'nin NATO'ya girişine ön ayak olmuştur. Özellikle Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ve Kore'deki Türk askerlerinin üstün başarısı diğer NATO üyelerinin Türkiye'nin NATO'ya girişine ikna olmasını sağladı.

CHP iktidarı boyunca Türkiye'nin NATO'ya girişi için yeterli çalışmadığını savunarak CHP'yi eleştiren DP, iktidara geldikten sonra bütün gücüyle NATO'ya girmek için çalışmıştır. DP'nin NATO üyeliği konusundaki ısrarının çeşitli nedenleri vardı. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin olası bir saldırısı, İkincisi, Amerikan yardımlarının garantiye alınması isteği, Üçüncüsü ise Türkiye'nin Batılı kimliğini vurgulama. (Johnstone, 1989) Sonuç olarak Türkiye 1952'de Yunanistan ile birlikte NATO'ya girmiştir.

NATO üyeliği Türkiye'nin ABD ile askeri ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur. Bu üyelik sayesinde ABD'li askeri danışmanlar Türkiye'ye gelmiş ve ordunun Amerikan tipi modernleşmesini sağlamıştır. Türk ordusundaki Amerikan varlığı Türkiye'nin gittikçe Amerika'ya bağımlı hale gelmesine sebep olmuştur. Bu bağımlılığın olumsuz etkileri ilk olarak Kıbrıs sorununda ortaya çıkmış ve 1974'teki Kıbrıs çıkartmasında Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunda doruğa ulaşmıştır. (Uslu, 2003) Türkiye NATO'ya girdikten sonra tüm güvenliğini NATO'ya bağlamış ve Amerika ve Batı ile ikili anlaşmalar ağı kurmuştur. NATO Antlaşmasının üçüncü maddesine göre, ortak savunmanın etkili biçimde gerçekleştirilmesi için sıkı işbirliği gerekmektedir. Bu çerçevede ABD ile Türkiye arasında ikili antlaşmalar yapılmıştır. Bu antlaşmaların bir kısmı mecliste onaylanmıştır. Türkiye'nin 25 Ağustos 1952'de imzaladığı ve TBMM'nin 20 Mart 1954'te onayladığı "*NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi*" bu çeşit bir antlaşmadır. Bu antlaşmayla ABD, Türkiye'de askeri tesisler, üsler ve asker bulundurma hakkını elde ediyordu. Bu antlaşma Türkiye'yi ABD'nin periferisi durumuna düşüren bir antlaşmaydı. Antlaşmanın arka planında Sovyetler Birliği korkusu vardı. Ağır eleştiriler maruz kalan bu antlaşma Amerikan askerlerine yargısal bazı imtiyazlar da sağlıyordu. Bu antlaşmanın haricinde Türkiye ve ABD arasında imzalanmış fakat TBMM'nin onayından geçmemiş gizli antlaşmalar da mevcuttur. Bu antlaşmalardan en önemlisi 23 Haziran 1954'te imzalanan ve içeriği uzun süre gizli tutulduktan sonra bir kısmı açıklanan "*Askeri Tesisler Antlaşmasıdır.*" Bu antlaşma ile Amerikan hava, kara ve deniz kuvvetlerinin Türk topraklarını kullanmasına onay verilmiştir. Bu antlaşma ileriki yıllarda Türkiye'de yaşanan Amerikan karşıtlığının güçlenmesinde rol oynamıştır.

NATO üyeliği askeri yardımların yanında ekonomik yardımları da beraberinde getirmiştir. NATO üyeliği, Türkiye'nin savunmaya ayırdığı bütçenin artmasına sebep olmuş ve bundan doğacak sıkıntılar da Amerikan yardımlarıyla giderilmeye çalışılmıştır. 1952 Lizbon Doruğu'nda alınan kararlara göre, Sovyetler Birliği'ne karşı tampon ülke vazifesi gören Türkiye'nin mali açıdan da güçlü olması öngörülmüştü. Dolayısıyla ABD, Türkiye'nin kalkınması için ekonomik yardımları artırma yoluna girmiştir. Amerikalı General W. H. Arnold, La Republique gazetesine verdiği demeçte Türkiye'ye harcanan paraların, ABD'ye güvenlik sağladığını belirtmiştir. (Vali, 1971)

Amerikan yardımlarını olumlu karşılayan Menderes hükümeti bu yardımların karşılığında Türk dış politikasını Amerikan dış politikasına eklemlenmiştir. Demokrat Parti döneminde Türk ve Amerikan dış politikaları tam bir uyum içinde olmuştur. Örneğin, Türkiye Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Amerika ile hareket etmiş, Orta Doğu politikasında da bu ülkeyle tam bir uyum içinde yer almıştır. DP'nin tek yönlü politikasının sancıları 1960'lı yıllarda ortaya çıkacak meselelerde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu petrollerini ele geçirmesinden şüphelenen ABD, bu planın uygulanmasını Türkiye'yi kullanarak devre dışı bırakmaya çalışmıştır. 1947'de hazırlanan Broiler savaş planında Türkiye'nin İskenderun Körfezinde Sovyetler Birliği ile savaşa girebileceği düşünülmüş ve ABD'nin olası savaş durumunda nasıl hareket edeceği planlanmıştır. (Evriviades, 1998)

ABD'nin Ortadoğu stratejisi yalnızca Sovyetler Birliği'ni çevrelemek değil aynı zamanda bölge halkını da kendi yanına çekip petrol kaynaklarını kendi kontrolüne almak üzerine kuruluydu. ABD, NATO benzeri kuruluşlar kurarak bölgede aktif olmaya çalışmış, Türkiye'yi de kendi amaçları için kullanmak istemiştir. Türkiye karşılıklı çıkar ilişkileri bağlamında ABD ve Batı'nın bölgedeki sözcüsü olmuştur. 18 Temmuz 1951 yılında İngiltere'nin Türkiye'nin NATO üyeliğine itirazını kaldırmasından sonra bu yönde hareket edeceğinin sinyallerini vermişti. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'de Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle savunma rolü üstleneceğini belirtmiştir. (Hale, 2002)

Dwight Eisenhower'ın 1952'de Amerikan başkanı olması ile Ortadoğu'daki Türk-Amerikan ilişkileri de yeni bir safhaya girmiştir. Eisenhower'ın 1953 Ekiminde yürürlüğe koyduğu "Yeni Bakış Stratejisi (New Look Strategy), Sovyetler Birliği'ne karşı kitlesel karşılık stratejisinin geliştirilmesini ve Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi amacıyla, Ortadoğu ve Asya-Pasifik bölgelerinde yeni ittifakların kurulmasını

öngörmekteydi. SEATO'nun kurulmasıyla Asya-Pasifik'te çevrelenen Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da da çevrelenmek istenmiştir. Bu amaçla Bağdat Paketi kurulmuş fakat bölge ülkelerinin destek vermemesinden dolayı başarısızlığa uğramıştır. Bölgedeki Sovyetler Birliği etkisi yoğun biçimde yaşanıyordu.

Türkiye bu dönemde bağımsız politikalar üretememiş ve Amerika'nın periferisi durumuna düşmüştür. Türkiye'nin ürettiği politikalar ABD ve Batı endeksliydi. Batı kaynaklı politikalarla bütünleşme arzusu Türkiye'yi adeta bir girdabın içerisine sokmuştu. Menderes hükümeti, Batı'nın çıkarlarını savunduğu için özellikle Ortadoğu'da büyük tepkiyle karşılaşmıştır.

6. SONUÇ

ABD, yarım yüzyıllık sürede sürekli Ortadoğu'ya saldırmaktadır. Çünkü orada hiçbir zaman tam hakim olamamıştır. Amerikan yetkilileri sürekli olarak bugünkü “teröre karşı savaş”ın eskiye göre farklı bir savaş olduğunu çünkü düşmanın da farklı olduğunu söylüyorlar. Dolayısıyla bu yeni düşmana karşı farklı yöntemler kullanılmalıydı. Bu bütünüyle Amerika'nın kendi amaçlarını meşrulaştırmak için ortaya koyduğu bir uydurmadır. Bu kendi kuralı dışlığının, hukuksuzluğunun ve oluşturulan düşmana mal edilmesinden başka bir şey değildir.

ABD bu uydurma savaşı Soğuk Savaş döneminde hayali bir komünizm tehlikesi uydurarak yapmıştı. ABD bu saldırıyla dünya hegemonyasına meşruiyet sağlamak istedi. CIA'yla ilgili kendisine rapor hazırlanmasını isteyen Eisenhower'a 1955 yılında sunulan ve hazırlayan komitenin başkanı General James H. Doolittle'a atfen “Doolittle Raporu” diye anılan bir raporda şöyle denmekteydi: (Gerger, 2006)

“Bellidir ki, şimdilerde, açık amacı, neye mal olursa olsun ve hangi yöntemi gerektirirse gerektirsin, dünya hakimiyetini kurmak olan zapt edilmez bir düşmanla karşı karşıyayız. Böyle bir oyunda kural yoktur. Şimdiye dek, insan davranışlarına ilişkin kabul edilmiş normlar artık geçerli değildir. Etkin istihbarat ve karşı istihbarat imkanları geliştirmeliyiz ve düşmanlarımızı, bize karşı kullanılan yöntemlerden daha akıllı, daha gelişmiş, daha güçlü metotlarla etkisizleştirmek, sabote etmek ve yok etmek zorundayız. Amerikan halkının, bu özünde tiksindirici olan felsefe hakkında bilgilendirilmesi, onu anlamasının ve desteklemesinin sağlanması zorunlu olabilir.”

Bu anlayış Amerikan başkanlarından başlayarak Amerikan yönetiminin her kademesinde varlığını devam ettirmektedir. Amerikan devleti her dönemde kendisine hayali düşmanlar yaratmaktadır. Amerikan devleti önceden “komünizm tehlikesi” adı altında hegemonyasını kurmuşken, şimdi de “terörizmi destekleyen hareketler” adı altında dünyada bir mücadele yürütmektedir.

1950'li yıllarda önce Türkiye'ye nükleer silahlar yerleştirerek, arından yardım edip ve göz yumup İsrail'in nükleer silahlar yapmasını teşvik ederek, sonra da Körfez'de tetikçi olarak tayin ettiği Şah'ın İran'ına nükleer teknoloji aktararak bölgeye kitle kırım silahlarını sokmanın tek sorumlusu olan ABD, bugün de İran'ı nükleer silah üretmeyi amaçlıyor bahanesiyle tehdit ediyor.

Sonuç olarak ABD'nin bu politikaları, Siyonist Devlet'le ortak hegemonya kurma savaşının bir parçası da budur. 20 Mart 2006 tarihinde Ohio Cleveland'da yaptığı ve CNN tarafından canlı yayımlanan basın toplantısında W. Bush şunları söyledi: (Gerger, 2006) “İran özünde müttefikimiz İsrail'e karşı bir tehdittir. Müttefikimiz İsrail'i korumak için askeri gücümüzü (our military might) kullanacağız.” Ancak ABD'nin bütün çabaları sonuçsuz kaldı çünkü İsrail bölgede hiçbir zaman kabul görmedi. DP döneminde ABD ile Türkiye ilişkilerin temelinde, birincisi Sovyetler Birliği'nin ilerlemesine karşı önlem varken, ikincisi İsrail devletinin bölgede kabul görmesi çerçevesinde ilişkiler gelişmiştir. DP'nin izlediği tek yönlü politikalarla Batı çıkarlarının savunucusu olduğu için üçüncü dünya ülkeleri tarafından 1960'lı yılların sonuna kadar Türkiye'nin dışlanması sebep oldu. Türkiye'nin gerçekleri görmeye başladığı sorun ise Kıbrıs Buhranı olmuştur. Bu tarihten sonra ülkede ciddi bir Amerikan karşıtlığı baş göstermiştir. Ülkelerin duygusallıktan ziyade kendi çıkarlarının savunucusu olduğunun sembolü bu olay olmuştur. Zira ABD'nin kendi çıkarları söz konusu olduğunda Türkiye'yi yalnız bırakabileceği duygusunun yerleşmesi Türk siyaset adamlarında hayal kırıklığına yol açtı. Dolayısıyla Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlaması için bir ağabeye ihtiyacı olmaması gerektiği yönünde bir anlayış hakim oldu. Bu olay Türkiye'yi tam bağımsız bir ülke olmasının gerektiği yönünde kavrayış için anahtar vazife gördü.

KAYNAKÇA

- Arda, F., (2018), *1950-1960 Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne,
- Bostanoğlu,B., (1999), *Türkiye- ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Gönlübol, M, (1989), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: Alkım Kitabevi.
- Sander, O., (1979), *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, AÜSBF Yayınları, Ankara.
- Ahmad, F., (1994), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Oran, B., (2011), *Türk Dış Politikası (1917-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AÜ SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, (1987), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: SBF.
- New York Times*, 12.09.1955
- Zürcher, E. J., (1993), *Turkey: A Modern History*, Tauris, London.
- Evriviades, M. L., (1998)İ, “Turkey’s Role in United States Stretgy During and After The Cold War”, *Mediterranean Quarterly*, S:5, C:3, s. 37.
- Diana Johnstone, (1989), “Turkey’s Other NATO Link”, *Middle East Report*, S:160, C:6, s. 17.
- Nasuh Uslu,(2003), *The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: The History of A Distinctive Alliance*, Nova Sicience Publishers, New York.
- Vali, F. A.,(1971), *Bridge across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, The Johns Hopkins Press, London.
- Hale, W. (2002), *Turkish Foreign Policy (1774-2000)*, Frank Cass, London.
- Gerger, H., (2006), *ABD-Ortadoğu ve Türkiye*, Ceylan Yayınları, İstanbul.